

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Sääsکیlahti, Nina

Title: Kuuntelukirjoittaminen : ihmistä suhteellistavia harjoituksia

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © tekijät ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Sääsکیlahti, N. (2022). Kuuntelukirjoittaminen : ihmistä suhteellistavia harjoituksia. In H. Björklund, K. Hiltunen, J. Purhonen, M. Rainio, N. Sääsکیlahti, & A. Vallius (Eds.), Luontosuhteiden luonto : taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia (pp. 207-233). Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja, 133. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9459-4>

KUUNTELUKIRJOITTAMINEN: IHMISTÄ SUHTEELLISTAVIA HARJOITUKSIA

Nina Säaskilahti

Teoksessaan *Ecocriticism and the Poiesis of Form: Holding on to Proteus* Aaron M. Moe (2019) pohtii biosemiotiikan ja materiaalisen ekokritiikin keskeistä kysymystä: miksi inhimillinen on nähty semioottisesti aktiivisena siinä missä luonto on käsitetty epäaktiiviseksi? Omassa aihepiiriin syventymisessään Moe laskeutuu lopulta solutasolle, ja kysyy, onko aineen muotoa synnyttävä toimijuus solutasolla samanlaista vai toisenlaista semioottista toimintaa kuin muu materian poiesis eli luomisprosessi. Solu on vain yksi minimalistinen Moen tarkastelema muoto siemenen, fragmentin, aforismin ja värähtelyn joukossa. Runoudesta puhuessaan Moe näkee, tai ehkä pikemminkin kuulee, äänen värähtelyn muotoa tuottavana energiana.

Mikrotaso, solujen prosessit sekä ilman ja veden partikkelit ovat, kuten tunnettua, Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin klassikkoteoksen *Mille Plateaux* (engl. *A Thousand Plateaus*, 1987) kuvastoa. Deleuzelle ja Guattarille, kuten Moellekin, äänellisyys on viimesijaisin kysymys — yhtäältä perustavin, toisaalta se, johon lopulta päädytään. Miksi ääni tulee niin usein vasta muun jälkeen, viipyen? Entä jos kirjoittamista lähestyttäisiinkin jo alun alkaen äänen värähtelystä liikkeelle lähtien?

Tässä luvussa käsittelen tätä kysymystä tarkastelemalla kuuntelukirjoittamista, kirjoituskäytäntöä jota kokeiltiin ekoakustisessa työpajassa.¹ Määrittelen kuuntelukirjoittamisen ympäristökirjoittamisen ekopoettiseksi käytännöksi, joka irtautuu luontokirjoittamisen lajityypillisyyksistä, joita ohjaa käsitys kirjoittamisesta inhimillisenä toimintana. Luontokirjoittamisen traditioon epäilevästi suhtautuvan Timothy Mortonin (2007) mukaan luontokirjoittamista on vaivannut romantisoimisen ohella kirjoittamisessa hyödynnettyjen esteettisten keinojen häivyttäminen. Morton (mt. 164) peräänkuuluttaa lähestymistapoja, jotka mahdollistavat radikaalin avautumisen toisia lajeja ja olentoja kohti.

Kirjoittamisen voi Nathan Snazan (2019) tavoin ajatella aina olevan muunlajisten affektoimaa. Kirjoittamisen voi myös käsitellä toiminnaksi, joka ei ole vain inhimillistä, vaan päinvastoin kaikille lajeille ominaista ekspressiivisyyttä, jonka voi kohdata luonnossa vaikkapa nähdessään hämähäkin kutomassa verkkoaan (mt. 95). Kuuntelukirjoittaminen luovana ja taideperustaisena käytäntönä nojaa näihin posthumanistisiin ja uusmaterialistisiin näkökulmiin. Kuuntelukirjoittamisessa lähtökohtana on kehon vuorovaikutus materiaalisen ympäristön ja ei-inhimillisten muunlajisten, orgaanisen ja epäorgaanisen kanssa. Huomio on materiaalisen ympäristön ja kehojenvälisessä affektiivisuudessa eli inhimillisen ja ei-inhimillisen kohtaamisessa.

Luvun päämääränä on esitellä luovia kuuntelumenetelmiä ja ympäristökirjoittamisen keinoja yhdistävää kuuntelukirjoittamiseksi kutsumaani taideperustaista käytäntöä. Luovien kuuntelumenetelmien osalta lähtökohtana on avantgarde-säveltäjä Pauline Oliverosin syväkuuntelumenetelmä, joka korostaa kuuntelemisen potentiaalia paitsi osana säveltämistä ja musiikin esittämistä, myös muuta taiteellista toimintaa. Tarkastelen Oliverosin inspiroimana luovien kuuntelumenetelmien mahdollisuuksia toimia osana ympäristökirjoittamisen kokeiluja. Kysyn mitä kuuntelua hyödyntävä kirjoittaminen voisi tarkoittaa? Vastauksena tähän kysymykseen käsittelen kuuntelukirjoittamista osana edellisessä luvussa tarkasteltua taiteen ja ekologian lähtökohtia yhdistävää ekoakustista työpajaa.

Kutsun kuuntelun ja kirjoittamistapahtuman tuloksena syntyneitä tekstejä kuuntelukirjoituksiksi ja kirjoitustapahtumaa kuuntelukirjoittamiseksi. Kuuntelun ja kirjoittamisen suhteeseen paneutuneista äänentutkijoista Deborah Kapchan (2017) käyttää käsitettä äänikirjoitus tai äänikirjoittaminen (sound writing) puhuessaan kirjoittamiskäytännöstä, jonka kautta affektiivinen materiaali, ääni, muunnetaan kirjoitukseksi. Käytän suomenkielisinä käsitteinä äänikirjoituksen sijaan kuuntelukirjoitusta ja kuuntelukirjoittamista vedoten siihen, että viimeksi mainitut ottavat paremmin huomioon eron kuulemisen ja kuuntelemisen välillä. Kuunteleminen, toisin

kuin kuuleminen, on aktiivista toimintaa pikemminkin kuin äänen passiivista vastaanottamista (Oliveros 2005).

Siinä missä Oliverosin syväkuuntelumenetelmä tarjoaa käytännöllisen lähtökohdan kuuntelukirjoittamiselle, uusmaterialistinen ajattelu ja materiaalinen ekokritiikki ovat kiinnostavia äänellisyyden ja ympäristökirjoittamisen välisen suhteen kannalta. Käsittelem seuraavassa näitä suuntauksia lyhyesti ennen kuin esittelen kuuntelukirjoituskokeilun.

Ekoakustiikan ja materiaalisen ekokritiikin lähtökohtia

Ekoakustisen työpajan ja kuuntelukirjoittamisen lähtökohdissa akustisen ekologian (Farina & Gage 2017), biosemiotiikan (Maran 2014; 2017; Wheeler 2006) ja ekosemiotikan (Farina 2021) suuntauokset limittyvät kiinnostavalla tavalla materiaaliseen ekokritiikkiin. Jakob von Uexküll, jonka ajattelua myös Deleuze ja Guattari (1987, 257) hyödyntävät onto-etologista näkökulmaa kehittäessään, hahmotteli tapaa, jolla lajit muokkaavat ympäristöään ollessaan vuorovaikutuksessa sen kanssa.²

Elävät organismit rakentavat fysiologisten, kognitiivisten ja käyttäytymiseen liittyvien resurssien avulla merkityksiä omassa subjektiivisessa ympäristössään (Umwelt). Subjektiivinen ympäristö viittaa kommunikaation ja merkityksenmuodostuksen mahdollistavaan rakenteeseen. Subjektiiviset ympäristöt ovat vuorovaikutteisessa suhteessa muuhun ympäristöön havainnon ja toiminnan välityksellä. Subjektiiviseen ympäristöön sisältyy vain se mikä välittyy ja merkityksellistyy aistinvaraisesti. Esimerkiksi ilman teknologisia apuvälineitä ihmisellä ei ole pääsyä niihin kemiallisiin viestintäkanaviin, joita useimmat nisäkkäät ja hyönteislajit hyödyntävät. (Maran 2017, 50–53.)

Jokaisella yksilöllä on oma subjektiivinen ympäristönsä. Siksi esimerkiksi äänellinen ympäristö muotoutuu kullekin yksilölle eri tavalla (Farina & Gage 2017, 13–30). Vuorovaikutus eri subjektiivisten ympäristöjen välillä synnyttää semiosfäärisen verkos-

ton. Biosemioottiset koodit ovat akustisia, kosketukseen perustuvia, kemiallisia tai visuaalisia jokapäiväisesti käytettyjä informaatiovälineitä, joiden avulla suhde ympäristöön muodostetaan. Päiväaktiivisilla eliöillä visuaalinen tieto painottuu. Yöaktiivisille taas haju ja kosketus, samoin kuin magneettisuuteen perustuva aistiminen, ovat hallitsevia ympäristösuhteen luomisen keinoja. Makuais-tin kautta välittyvä kemiallinen informaatio on puolestaan tärkeä monille organismeille niin kasvi- kuin eläinkunnassakin. (Farina & Gage 2017, 13.) Ääni on yksi semioottinen väline, jonka avulla yksilöiden ja lajien välinen kommunikaatio tapahtuu ja ympäristös-sä navigointi onnistuu (Farina 2021). Akustinen tieto on geo-, bio- ja teknofonista tietoa (Farina & Gage 2017, 13). Ihminen voidaan hahmottaa Wendy Wheelerin (2006) ehdotuksen mukaisesti yhdek-si biosemioottisesti kommunikoivaksi lajiksi muiden joukossa. Samalla käsitys kirjoittamisesta muuttuu: Ihminen on osa tekstiä, jon-ka planeetta kirjoittaa (Oppermann & Iovino 2017, 20).

Materiaalisen ekokritiikin näkökulmassa kommunikaatio on materiaalis-semioottinen suhteen muodostamisen keino (Oppermann 2019).³ Kuten Donna Haraway (2008, 26) muotoilee, olem-me aina materiaalis-semioottisissa ja kommunikatiivisissa tilanteis-sa tulossa joksikin jonkin toisen kanssa. Näissä yhteyksissä muo-dostuu toisiinsa kietoutuneita tekstejä. Harawaylle kosketus on tär-keä materiaalis-semioottinen kenttä. Kuuntelukirjoittamista kokeil-leessa työpajassa keskityttiin äänellisyyteen ja aistienväliseen toi-mintaan.

Kuten edellä totesin, yhtenä työskentelymuotona äänellisyyttä kohti kääntymisessä hyödynnettiin Pauline Oliverosin kehittämää syväkuuntelua. Syväkuuntelussa kyse ei ole vain aistimisesta, vaan myös huomion siirtämisestä siihen, mitä kuuntelemisessa tapahtuu. Metatasolla liikkeessään syväkuuntelu sopii työpajatyöskentelyyn, jossa päämääränä on saada kirjoittajat muodostamaan itse itselleen kysymys siitä, mitä kuunteleminen ja kuuntelemisen perustalta ta-pahtuva kirjoittaminen voisivat olla.

Syväkuuntelun synty kytkeytyy avantgarden ohella 1960- ja 1970-lukujen amerikkalaiseen ympäristöliikkeeseen (Belgrad

2019). Luonnonympäristöillä oli tärkeä merkitys syväkuuntelukäytäntöjen varhaisissa kokeiluissa (Gold 2021). Oliveros oli pioneeri niiden kokeellisen musiikin säveltäjien joukossa, jotka kehittivät ambient-musiikin säveltämistä. Oliverosin syväkuuntelu toimi yhtenä lähtökohtana kuuntelukävelymenetelmää kehittäneelle äänimaisemasäveltäjälle Hildegard Westerkampille ja on edelleen tärkeä menetelmä monille äänen ja performansitaiteen parissa työskenteleville. Oliveros korvasi tavanomaisen nuotituksen tekstiä ja piirrosmuotoisilla toimintaohjeilla, jotka ohjaavat esiintyjä soitimiin keskittymisen sijaan kuuntelemaan ja olemaan vastavuoroisessa suhteessa niin toisiin esiintyjiin kuin ympäristöön. Oliverosille vastavuoroisuus ja dialogi ympäristön kanssa ja äänen resonoiva fyysisyys ovat keskeisiä lähtökohtia. Toisin kuin eräät aikalaisensa, Oliveros ei ollut kiinnostunut äänimaisemista, vaan laajemmasta sonosfääristä, johon sisältyy myös stratosfäärinen ja geosfäärinen (Kahn 2013). Oliverosin näkemys sonosfääristä tulee lähelle posthumanistista ja uusmaterialistista orgaanisen ja epäorgaanisen kahtiajaon ylittämistä. Oliverosia pidetäänkin posthumanistisen feministisen estetiikan kehittäjänä (Ferrando 2016).

Deleuzen ja Guattarin intensiteettien ja materiaalisuuksien filosofia ja siihen sisältyvä äänellisyyttä koskeva ajattelu⁴ ei ole sekään kaukana Oliverosin ääntä ja kuuntelemista koskevista näkemyksistä. Oliverosin performatiivisissa äänimeditaatioissa, kuten muussakin meditatiivisessa toiminnassa, voi syntyä kokemus ihmiskeskeisyyden ylipyhyhtymisestä meditatiivisessa uppoutumisen kokemuksessa. Deleuzen ja Guattarin (Deleuze & Guattari 1987; Guattari 1995) filosofiassa ihmiskeskeisyyden korvaa geofilosofia, maan ja kosmoksen värähtelyjen tiede. Yhteydet Deleuzen, Guattarin ja Oliverosin ajattelun välillä eivät ole sattumanvaraisia. Deleuzen sekä Deleuzen ja Guattarin ajattelulla on suoria yhteyksiä taolaiseen filosofiaan. Deleuze (1990, 65) kirjoitti muun muassa subjektin ja objektin sekä sisä- ja ulkopuolen yhteenliittymisestä tyhjyydellä täyttyvässä läsnäolossa Daoon viitaten (ks. jagodzinski 2020, 27–62). Syväkuuntelua kehittäessään Oliveros perehtyi

samoin buddhistiseen ja taolaiseen filosofiaan ja käytäntöihin (ks. Oliveros 2005, xx).

Kuuntelu, liike ja suuntautuminen

Oliverosin syväkuuntelumenetelmä tarjoaa teoriaa ja käytäntöä yhdistävään taideperustaiseen toimintaan käytännönläheisen pohjan. Oliveros (2005, xxi–xxv) korostaa syväkuuntelumenetelmää kuvaillessaan ihmisen totunnaisen kuuntelutavan ja syväkuuntelun eroa. Tyypillisesti kehon vastaanottamasta äänellisestä informaatiosta vain osa käsitellään tietoisesti (Oliveros 2005, 18–19). Aistimisen tapojen totunnaisuuksiin onkin hyvä kiinnittää huomiota so-

Kuva 1: Pauline Oliverosin harjoite *Extremely slow walk*. Kuva: Olli-Pekka Tennilä.

maattisia ja kuuntelemiseen nojaavia aistiharjoitteita kehitettäessä. Kulttuuri ohjaa ihmisen aistimiskäyttäytymistä eri tilanteissa. On esimerkiksi tavanomaisempaa katsella ja kuunnella tuntematonta ihmistä julkisessa tilassa tapahtuvassa vuorovaikutustilanteessa kuin haistella tätä läheltä. Myös ympäristö ohjaa totunnaista käyttäytymistapaa.

Työpajatoiminta on tilanne- ja paikkakohtaista taiteellista toimintaa ja näin ollen tilanteen ja paikan merkitystä on syytä pohdita. Ekoakustiseen työpajaan etsittiin osallistujia ilmoituksella, jossa työpajaa kuvattiin luontoretkeksi. Luontoretken ajatukseen sisältyy kulttuurisia toimimisen tapoja, jotka voivat osaltaan suunnata kehollista asennon ottamista ja huomion suuntaamista, myös kuuntelemista.

Aistiminen, liikkuminen ja ympäristö kietoutuvat toisiinsa muillakin tavoilla. Kuten edellisissä luvuissa on tuotu esille, luontoretki järjestettiin kaupunkikeskustan tuntumassa sijaitsevalla suositualla lähiluontoalueella. Sitä hallinnoidaan kaupunki- ja ympäristönsuunnittelun toimesta. Alueella risteilee useita polkuja. Tämänkaltaisilla lähiluontoalueilla liikkumista ohjataan suunnittelukäytäntöjen ja niiden tuloksena syntyneiden reitistöjen kautta. Oletetut aistimistavat ohjaavat myös luontopolkujen toteutusta. On tavanomaista rakentaa luontopolkuja maisemallisesti antoiisiin paikkoihin ja suunnitella reitti johtamaan visuaalisesti vaikuttaviin kohteisiin reitistöjen varrella (ks. luku Ristivalotuksia Hyppäänvuoreen).

Aistit ja aistiminen kytkeytyvät näin monin tavoin sosiaaliseen, kulttuuriseen, sukupuoleen ja luokkaan ja tietty aistimisen tapa tai aistimisen kyky voi muodostua normatiiviseksi paitsi yleisölle avoimilla luontoretkillä, myös luontoretkeä toimintamuotonaan hyödyntävässä tutkimuksessa, tai kuten Stephanie Springgay ja Sarah Truman (2018) ovat huomauttaneet, aisti- ja kuuntelukävelymenetelmää tutkimuksessa hyödynnettäessä. Myös kehon esillä oloon ja liikuttamisen tapoihin liittyy normatiivisuutta.

Aistimisen moninaisuutta ja moninaisuuden suhdetta normatiivisuuteen voi kuvata valta-aistien ja vähemmistöaistien⁵ välisiksi suhteiksi. Huomion kääntäminen vähemmistöaisteihin

tai muuntuneisiin aistimistapoihin voi horjuttaa ja moninaistaa tavanomaista asennon ottamista ja suuntautumista ympäristöön.

Ekoakustisen työpajan alkuun sijoitettu kuuntelukirjoituskokeilu aloitettiin rikkomalla luontoretken tavanomainen kehollinen asento ja aistimisen tapa. Tavanomaista liikkumista ja aistimista horjutettiin syväkuuntelun alussa tehdyillä somaattisilla harjoituksilla. Niissä lähdettiin liikkeelle kävelemällä ensin takaperin selkää edellä, tämän jälkeen mahdollisimman hitaasti askeltaen ja lopuksi tunto- ja kuuloaistinvaraisesti silmät kiinni pitäen. Tavanomaisesta kehon asennosta ja aistimistavasta irtautuminen vähemmistöais-tien tai häiriytyneen aistimisen kautta olivat keinoja rikkoa tavanomainen ja aloittaa tavanomaisesta kuuntelemisen tavasta poikkeava syväkuuntelu.

Hidas liikkuminen on yksi Pauline Oliverosin syväkuuntelumenetelmän vastaanottokykyä lisäävistä harjoitteista, jotka edesauttavat kuuntelemisessa muodostuvien yhteyksien huomaamista. Tämän luvun kirjoittajana suunnittelin työpajaa varten Oliverosin harjoitteiden pohjalta kokonaisuuden, jonka avulla kokeilimme syväkuuntelua kaikkiaan noin tunnin ajan. Työpajassa pystyimme paneutumaan syväkuunteluun melko suppeasti. Työpajan ajalliset puitteet eivät mahdollistaneet syväkuuntelun koko potentiaalin kokeilemistä, esimerkiksi performatiivisten äänenmuodostusharjoitusten tekemistä.

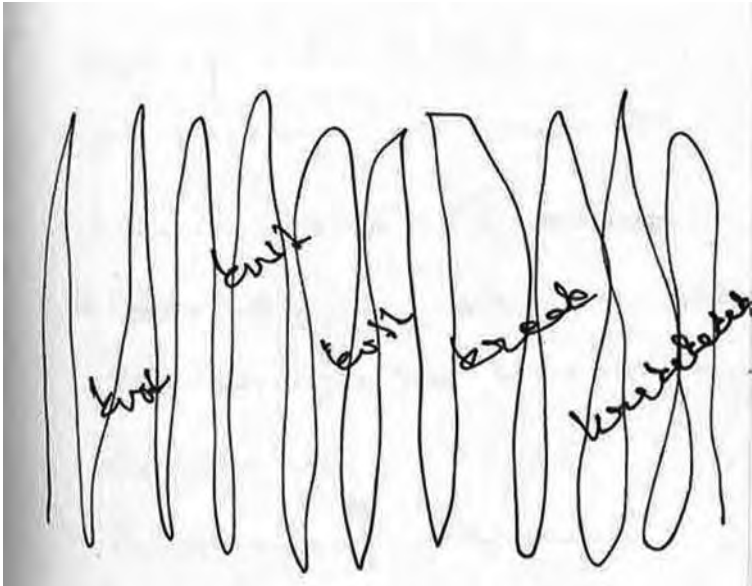
Syväkuuntelussa kuuntelemisen, äänenmuodostuksen, liikkeen ja kuvittelun toiminnot yhdistyvät. Somaattisten liikeharjoitteiden, huomion suuntaamisen ja keskittymisen lisäämisen kautta viritäytytään kuuntelemiseen, joka on kuulemiseen verrattuna kokonaisvaltaisempaa ja koko keholla tapahtuvaa vuorovaikutteisuutta. Syväkuuntelussa syntyy usein tunne kehon sisä- ja ulkopuolen rajan liudentumisesta. Se on seurausta kehollisista harjoitteista, jotka koostuvat erityyppisistä liikkeen, kuuntelemisen ja äänen tuottamisen tehtävistä.

Työpajan kuuntelukirjoittamiskokeiluun sisältyi kolme osaa. Tavanomaisen kävelytavan rikkomisen jälkeen teimme kuuntelemiseen virittäviä meditatiivisia liikkumis- ja keskittymisharjoittei-

ta. Näissä harjoitteissa suunnattiin huomiota hengittämiseen ja kehon vastaanottokyvyn lisäämiseen, vuorovaikutukseen ympäristön ja kehon välillä, samoin kuin akustiseen ympäristöön virittäytymiseen. Kuuntelemiseen orientoiduttiin kuunteluharjoitteiden vetäjän eli tämän tekstin kirjoittajan antamien ohjeiden avulla.

Alkuvirittäytymistä seurasi Oliverosin *Environmental dialogue* -harjoite, 20 minuutin pituinen syväkuuntelu, jossa huomiota kohdistettiin sekä laajasti koko ääniympäristöön että yksittäisiin ääniin. Kuuntelemisen jälkeen kirjoitettiin 10 minuutin ajan vapaasti. Ohjeena oli valita itselle sopiva kirjoitustapa, oli se sitten raportoiva, mielikuvituksen alueelle siirtyvä tai pelkkää piirtelyä sisältävä.

Minua kiinnosti tietää, kuinka syväkuuntelun yhteydessä kuunnellaan ja kirjoitetaan ja millaiseksi kirjoitustapahtuma muodostuu.

Kuva 2: Kuuntelukirjoitus, osallistuja 15.

Yhteistä 10 kuuntelukirjoitukselle oli onomatopoeettisten ilmausten käyttäminen. Muutamat lisäsivät kirjoituksen oheen yksityiskohtia maisemasta tai abstrakteja muotoja, esimerkiksi aaltomaisia viivoja. Yksi kuuntelukirjoittaja (5) hahmotti ympäristön äänikartan muotoon ja erotteli tekemiään äänihavaintoja eri kategorioihin.

Monissa kirjoituksissa huomio suuntautui kuuntelemisen tapahtumaan, kuten seuraavassa ei-inhimillistä kuuntelemista kuvittelevassa ja kuuntelemisen, kielen ja kehon suhdetta pohtivassa tekstissä:

Äänet, joita en kuule; matalat aallot, värähtelyt

- se saa ajattelemaan syviä meriä ja valaita; kuvittelen, millaista niiden ääni on – se voi olla matalaa huminaa, joka välillä vaihtuu polveilevaksi ääneksi

- mitä kaikkea on maaperässä?

- paljon; ja sitäkö en kuule.

- räkättirastas kuulisi, miten mato rahisee multakäytävissä

- miltä kuulostaa muurahaisten kipitys?

Ympäriilläni oli tasaista ääntä; ja äkkinäisiä äänipurskeita

- maan ääntä en kuullut; ilman ja ilmasta kyllä.

Pystynkö kuulemaan äänen äänenä?

- ehkä en, koska lajilleni tyypillisesti käsittelen aistihavaintoja kielellisesti.

Lintujen äänet herättivät visuaalisia ja verbaalisia mietteitä -> haen niille nimeä; näen niiden hahmoja; kuvittelen, miksi lintu kuulosti niin kiihtyneeltä.

Kone- ja autoäänille en niinkään suuntaudu; mieleni ei ala tarkentaa niitä vaan mieluummin jättää enimmäkseen

- minusta tuntui, että kuuntelen samalla itseäni

- tuntoaistimus ei ole kuuloaistimus, mutta kuuntelemisen läpi tiedostin kipeän kohdan lapaluiden alla

- missä kohtaa eliökuntaa mennään, että ääni on enemmän fysiologinen havainto kuin laajempia mietteitä herättävä aistimus?

Minussakin tapahtuu kuulemista, jota en tiedosta; ehkä se näkyisi jonkinlaisena virittäytymisenä aivoissani; hermoyhteyksien vilkastumisena

- olen pyrkinyt keskittymään ja siksi kääntynyt itseeni; kuitenkin tiedostan toisetkin juuri äänten perusteella – vaatteiden kahinan, muistikirjan selailun, yskimisen, asennon vaihdon. (16)

Jotkut osallistujat jatkoivat muistiinpanovälineinä toimineisiin vihkoihin kirjoittamista työpajan myöhemmissäkin vaiheissa. Kirjoitusten kautta muodostuu kuva kuuntelemisen moninaisuudesta, mikä heijastuu myös kuuntelukirjoitusten sisällölliseen moninaisuuteen. Aistiminen materiaalisena ja kehollisena toimintana on heterogeenistä:

Jonkin kuulen vielä
lintuja liikkeellä; en kuullut niiden ääniä, mutta niin sanottiin.
Huomaan siis, että kuulo on yhä huonontunut. Huolestuttavaa. (21)

meluvirta

juuri ja juuri kuuluu veden heleää ääntä

onko vedessä juurakko vai osuuko vesi pieneen laituriin? Puron ääni kuin lapsen heleä puhe, kysymykset... laulunpätkät. Pitää pinnistää, että kuulee

puron...

melu ärsyttää, vihastuttaa, tuntuu päällekkäyvältä - - -

polkupyörän renkaiden hauska pyörimisen hauska hiekka – laulu silloin tällöin – linnut – visertelyä – vastauksia... pallon pompotusta.

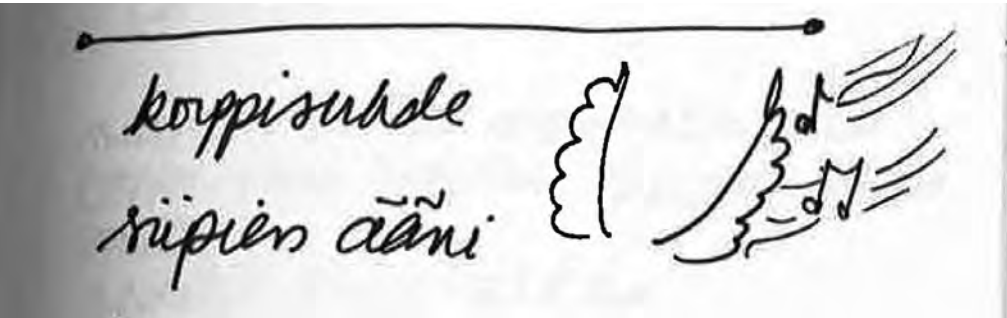
pelin ääntä, huudahduksia kentältä... puron ääni – yritän pysyä puron laulussa mukana – vaikea keskittyä – hälyt vievät kuuntelua, tempaisevat eri suuntiin... Pieni lintu alkaa äännellä piippaavasti – kuin lakaisisi ÄÄNILUUDALLA melua pois
Miten linnut selviävät ihmisen maailmassa? (38)

Yhteistä kuuntelukirjoituksille oli, ettei huomio suuntautunut kauniiksi koettuun: Kuuntelukirjoituksiin vuosi rumuutta ja häiriötä. Toisin sanoen kuuntelukirjoitukset eivät nosta esiin arvostettavaa ja ylevää, kuten luontokirjoittamisessa usein on esimerkiksi Timothy Mortonin (2007, 124) havaintojen mukaan ollut tapana.

Ylevöittäminen on yksi luontokirjoittamisen kanonisista piirteistä, joihin on vasta viime aikojen luontokirjoittamisessa alettu ottaa etäisyyttä. Häiritsevää ja hiertävää kehollista kokemusta esiin

kirjoittava kuuntelukirjoitus on tyyllilajiltaan realistinen. Realismi on nähty (ks. Badia ym. 2020) antroposeenin uudelleen ja uudella tavalla esille nostamaksi, ajankohtaiseksi ilmaisutavaksi. Realismi voi olla luontokokemusta outouttavaa. Outouttaminen heijastaa myös sitä outoutta, jonka ilmastokriisin kaltaiset mittaluokaltaan valtavat muutokset ovat tuoneet mukanaan ja samalla tehneet luonnottomaksi sen mikä aiemmin oli luonnollista (ks. myös mt. 4). Suhteemme ympäristöön on muuttumassa, koska myös ympäristö itsessään muuttuu voimakkaasti. Taiteen ja taiteellisten käytäntöjen avulla muutokset voi kohdata. Kohtaamiseen, aiheen käsittelyyn, tarvitaan taiteen käytänteitä ja harjoitteita.

Työpajan syväkuunteluharjoitteiden tarkoituksena oli avata korvat tavanomaista kuuntelemista kokonaisvaltaisemmalle kuuntelemiselle ja tätä kautta irtautua tavanomaisesta. Syväkuuntelun tavoitteena oli siten muuttaa tiedostamattomasti syntyvä, valikoiva kuuntelemisen tapa ja suuntautua akustiseen ympäristöön kokonaisvaltaisemmin, samalla myös muunlajisten aistimisen lähtökohtia huomioiden. Syväkuuntelun luonnetta kuvatessaan Oliveros (2005, xxv) neuvoo kiinnittämään huomiota eläinten tapaan kuunnella: monet eläimet toimivat Oliverosin mukaan kuten syväkuuntelijat. Huomion kääntäminen ei-inhimillisiin kuuntelemisen ja äänilemisen tapoihin oli tämän ajatuksen mukaisesti osa syvä-

Kuva 3: Sari Mäki-Penttilä.

kuuntelumenetelmän päämääränä olevaa kuuntelemista koskevien käsitysten laajentamista.

Luontoretkeillä on tavanomaista kuunnella eri eläinlajeja ja tunnistaa niitä. Syväkuuntelun kautta lajien kuuntelusta käännyttiin kohti lajien kanssa kuuntelemista. Tämä on yksi Pauline Oliverosin feministisen ajattelun päämääristä. Kuuntelukin on positionaalista, joten on tärkeää pohtia mistä positiosta kuunteleminen tapahtuu. Oliverosin lähtökohtana on jaettu, ei-hierarkkinen yhteinen kuunteleminen (Loveless 2020, 102).

Vuotavat kehon rajat

Puron vesi on hiljaa
puitten lehdet hiljaa
ei tuule

Tasaisen tinnituksen suhinaa
läpi kuuluu kaikki
mikä kuuluu

Sammalet ovat hiljaisia
niitä mahtaa kiusata
tuo auton moottorin
pörryyttäminen

Räksä!
Siitä sammalet eivät
häiriinny.
Joukko ihmisiä,
hengittävät hiljaa

--

Mitä tässä on?
Pajukkoa, lepikkoa,
hiljainen puro.
Tämä palanen luontoa

on vain pieni ryteikkö
asutuksen ympäröimänä.

Ja miten voimakkaasti
Se pitää puoliaan
olemalla hiljaa!
Puut hengittävät
keltaiset lehdet hengittävät

Sammalikko
hengittää.
Kaikkien hengitys on erilaista.

Kun ihmiset ovat ääneti
he sopivat joukkoon,
luonto hyväksyy heidät lähelleen. (34)

Yllä oleva kuuntelukirjoitus on tehty syväkuunteluharjoitusten jälkeen. Syväkuuntelussa syntyy huomioita kehojen ja materiaalisuuksien välisistä yhteyksistä. Voi myös syntyä, kuten edellä olevassa kuuntelukirjoituksessa, kosketetuksi tulemisen tuntu. Kirjoitusta läpäisee havainto kuuntelevasta ihmiskehosta jo valmiiksi materiaalisesti kietoutuneena, vuorovaikutteisena osana ympäristöä ja materiaalisia virtaavuuksia.

Kirjoitus tuo esiin syväkuuntelussa tapahtuneen suuntautumisen, jota Stacy Alaimo (2010) kutsuu trans-korporealisuudeksi. Se viittaa inhimillisen ja ei-inhimillisen kietoumaan, jossa inhimillinen hahmottuu osaksi materiaalisia virtaavuuksia ja paikkaa. Kuuntelukirjoituksessa kietoutuneisuus kaikuu rinnastuksissa, jotka toistuvat läpi kirjoituksen. Materiaaliset ja keholliset toiminnot ja prosessit, kuten hengittäminen, asettuvat rinnastusten samankaltaisuuksien suhteiksi. Hengitys liittyy ilmaan olioiden välillä eli siihen, mikä on välissä. Samalla se liittyy siihen, mikä on yhteistä ja jonka jaamme keskenämme. Ilma kulkee ihmiseen sisään aukoista, jolloin ilman reitti osoittaa kohdan, josta olemme aukkoisia ja huokoisia. Ilma on se, joka kulkee läpi, liittää meidät ympäristön virtaavuuksiin ja muihin materiaaliin ja hengittäviin kokonaisuuksiin.

Kehon rajojen ylittyminen on enemmän kuin inhimillistä kehovenälisyyttä: havaintoa siitä, että ihmiskeho on kietoutunut materiaalisuuteen aineenvaihdunnallisesti. Materiaaliset rajat vuotavat ja syntyy havainto paikassa olemisesta materiaalisena prosessina, jossa ihminen on yksi hengittävä olio muiden joukossa. Jokaisen hengitys on erilaista, mutta kaikki, puutkin ja sammal, hengittävät. Kun ihmiskehon hengitys rinnastuu muiden olioiden hengitykseen, koko ympäristö tuntuu tekevän korvin kuultavaa hengityssäntä. Ihmistä laajempi kietoutuu kirjoitukseen. Minä maisemoituu, uppoaa verkostoihin.

Toisessa kuuntelukirjoituksessa subjektit vaihtavat paikkaa tai muuntuvat toisiksi. Subjektin ja objektin suhteilla leikittelevä kuuntelukirjoitus kuvaa kuuntelevan ja kirjoittavan, lintuja katselevan ryhmämme subjektin ja objektin paikkoja vaihtaen linturyhmäksi, naamiohaukoiksi:

naamiohaukat sammaleisilla
keltaisten lehtien sisustamalla
kivillä.
Maskit kuin valkea
linnunnokka – ekoakustiikka-
lunnit. Lähinnä näytämme lunneilta. (12)

Kirjoitukset tavoittavat jotain, jonka kuuntelukirjoitustilanteesta myös itse tunnistan ja muistan. Kuuntelukirjoittaminen aloitettiin pienellä aukiolla, johon asetuimme kukin omaan kohtaamme, hiljentyen ja lähes liikkumattomaan asentoon jähmettyen. Keskityimme kuuntelemaan. Kun olimme hiljaa paikoillamme, linnut tulivat katsomaan meitä. Niitä kerääntyi päittemme päälle tarkkailemaan. Ne päästelivät omia linnun ääniään korkeuksissa päittemme yllä. Tässä tilanteessa emme tarkkailleet lajeja luonnossa, vaan tarkkailimme lajien kanssa. Emme kuunnelleet lajeja, vaan kuuntelimme lajien, tai pikemminkin eläinyksilöiden, kanssa toisiamme. Syntyi kokemus siitä, kuinka ihminen on vain yksi aistiva, kommunikoi-va ja materiaalis-semioottisia suhteita muodostava laji muiden joukossa.

Kuva 4: Puun kuunteleminen korvien, mikrofonin ja kosketuksen kautta. Pauline Oliverosin harjoitteisiin sisältyy myös äänien vastaanottamiseen herkistäviä teknologiavälitteisen kuuntelemisen harjoitteita. Kuva: Olli-Pekka Tennilä.

Luontoretkellä ihminen usein suuntaa huomionsa eri kohteisiin ympäristössä, tarkkailee lintuja ja muita havaittavia, liikkuvia tai äänteleviä ja näyttäytyviä eliöitä. Kuuntelukirjoittamisen aikana lintujen asetuttua päätämme ylle tarkkailemaan meitä koin itse oman kuuntelevan kehoni osaksi paikan akustista yhteisöä, yhdeksi ääntelijäksi ja kuuntelijaksi monien muiden ääntelevien ja kuuntelevien ja näyttäytyvien eliöiden joukossa. Austin McQuin (2020) kutsuu äänellisen vuorovaikutuksen kautta syntyvää kokemusta osuvasti lajienväliseksi resonanssiksi. Syväkuuntelussa toteutuu kuuntelemisen muoto, joka on lajienvälistä resonanssia, kuuntelemista yhdessä pikemminkin kuin jonkin kohteen kuuntelemista.

Kyse ei silloin ole vain lajienvälisestä vuorovaikutuksesta, vaan pikemminkin lajienvälisestä kohtaamisesta.

Kuuntelukirjoittamista pohiessani olen kiinnittänyt syntyneiden tekstien ohella paljon huomiota kirjoitustapahtumaan. Kuuntelukirjoittamisessa itse kuuntelemisen ja kirjoittamisen tapahtuma on tärkeä. Kun muistelen puron varteen pienelle aukiolle puskiin keskelle asettunutta ryhmäämme, joka keskittyy pelkästään kuuntelemiseen, kirjoitustapahtuma alkaa mielessäni muistuttaa performanssia tai interventiota, joka rikkoo tavanomaisen. Paikallaan-olomme teki meistä myös esiintyjä. On tavanomaisempaa liikkua lähiluontoalueella ympäristöä tarkkaillen, poluilla askeltaen, yksin tai pienessä joukossa. Kuunteleminen paikallaan istuen voi sen sijaan näyttää ei-minkään-tekemiseltä.

Toimintamme hämmensikin toisia luontopolulla liikkuneita ihmisiä. Alentamalla äänensä kuiskaukseksi jotkut heistä kysyivät, voivatko kulkea sen aukion läpi, jolle olimme asettautuneet. Hiljaa paikoillaan oleva mitään tekemätön ihmisparvi ei vastannut tavanomaista mielikuvaa lähiluontoalueella toimimisesta. Syväkuuntelu teki kuuntelevista kirjoittajista hetkiseksi tarkkailun ja huomion kohteita, kuin ihmiseläinryhmän, joka asuttaessaan lähiluontoaluetta tulee siellä liikkuvien tarkkailun kohteeksi.

Kuunteleminen on Pauline Oliverosin syväkuuntelussa itsessään taiteellista toimintaa. Edellä olevan esimerkin valossa kuunteleminen taiteellisena toimintana voidaan käsittää taiteen tarjoamaksi mahdollisuudeksi tulla yhdessä toiseksi. Kun kuuntelemisesta tulee performanssi, kuuntelemisen akti voi olla myös interventio. Toiseksi tuleminen kokemuksessa käsitykset kirjoittamisesta voivat myös alkaa horjua. Kuuntelukirjoittamisessa kirjoittaja joutuu kysymään itseltään, mitä kuuntelemisen perustalta tapahtuva kirjoittaminen oikeastaan tarkoittaa. Mitä silloin kuunnellaan? Mitä silloin kirjoitetaan? Mikä kirjoittaa? Mitä kirjoittaminen on? Mitä kieli on ja mikä kaikki voidaan määrittää kieleksi tai kirjoittamiseksi?

Kuuntelun ja kirjoittamisen yhdistäminen voi näitä kysymyksiä synnyttäessään lopulta johtaa kirjoittamisesta luopumiseen, ainakin siinä mielessä jollaiseksi luontokirjoittaminen yleensä käsitetään.

Kuva 5: Sari Mäki-Penttilä.

Kuuntelu ja kirjoittaminen voivat tällöin olla yksi ja sama asia. Käveleminen ja kuunteleminen voivat muodostua ympäristön kirjoittamiseksi, jossa askeleet kirjoittavat maahan ja kehon äänet ilmaan omia merkkejään. Kävelevä ja kuunteleva ihminen huomaa olevansa yksi biosemioottisia merkkejä jättävä toimija muiden joukossa.

Kirjoittaminen luontokadon aikakaudella

Syväkuuntelu yhdistetään useimmiten musiikilliseen luovaan toimintaan (esim. Tiekso 2019). Sen soveltamiselle ei kuitenkaan ole mitään rajoituksia (Gold 2021). Syväkuuntelu on itsessään monitaiteista toimintaa, joka sisältää somaattisia, draamallisia ja musiikillisia elementtejä samaan tapaan kuin monet muutkin avantgardeen kytkeytyvät performatiiviset käytännöt.

Oma kiinnostukseni syväkuuntelua kohtaan liittyi kysymykseen siitä, voisiko syväkuuntelua yhdistää ekopoeettiseen kirjoittamiseen. Edellä siteeraamani kuuntelukirjoitukset tuovat esiin, että kuuntelukirjoittaminen voisi toimia materiaalisen ympäristökirjoittamisen lähtökohtana, siinä merkityksessä kuin antroposeenin luontokirjoittamista tarkasteleva Christian Hummelsund Voie (2019, 141) sen määrittelee. Hänen mukaansa materiaalisessa luontokirjoittamisessa huomio kohdistuu kehon ja ympäristön materiaalisuuteen, kehon ja ympäristön rajautumisen avoimuuteen, kokemuksen fyysisyyteen ja materian dynaamisen toimijuuden huomaamiseen. Kuuntelukirjoittaminen on tapa avautua kohti muita lajeja ja olioita, mikä voi samalla laajentaa käsitystä kielestä ja kirjoittamisesta inhimillisenä toimintana. Näin se voi avata näkökulmia siihen, mitä ympäristökirjoittaminen ja ympäristön lukeminen ovat tai voisivat olla. Pohdintani lähtökohtana oli kysymys siitä, voisivatko kuuntelemisen käytännöt toimia osana uusia ympäristökirjoittamisen muotoja. Minua kiinnosti tietää, voisiko äänellisyyteen liittyä sellaista potentiaalia, jota esimerkiksi Gilles Deleuze ja Félix Guattari (1987) siihen liittävät puhuessaan äänellisyydestä kaikkea materiaalisuutta läpäisevänä uudistavana ekspressiivisyytenä. Halusin kokeilla, voisiko kuuntelukirjoittaminen toimia yhtenä posthumanistisena ympäristön lukemisen ja kirjoittamisen harjoitteena ympäristökasvatuksessa ja taideperustaisessa tutkimuksessa ja pohtia, mitä se avaisi luontosuhteen tutkimiseen.

Syväkuuntelussa ympäristö voi alkaa näyttäytyä suurena äännejärjestelmänä, jota voi kuunnella monikielisenä ja -murteisena puheena. Kulttuuri voi alkaa hahmottua inhimillisen ja ei-inhi-

millisen kietoutuneisuutena ja ihmisen kulttuurihistoria lajienvälisyyden kulttuurihistoriana. Jos paneudumme esimerkiksi lintuihin kuuntelijoina, voimme käsittää enemmän ihmisen puheenoppimisen neurologisista perustoista (McQuin 2020, 18). Jos taas kuuntelemme lajien välistä resonanssia, lajien sukupuutto voi alkaa rinnastua sanojen sukupuuttoon. Lajienvälisen kohtaamisen väheneminen köyhdyttää myös kieltä, joka kantaa mukanaan muistijälkeä lajienvälisestä kuuntelevasta kohtaamisesta. Kuulemmeko jonain päivänä linnun äänen vain sanassa liverrys, lokin kirkkaisun sanassa räkäisy?

Ekopoetiikan kentällä — ymmärrettynä laajemmaksi kuin luontorunous tai ekologinen, kanta-aottava runous — on etsitty tapoja lajienvälisen suhteiden esiin kirjoittamiseen (esim. Hume & Osborne 2018). Myös materiaalisen ekokritiikin kentällä on kannustettu etsimään uusia kirjoittamisen tapoja. Kuuntelukirjoitus voi olla inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteen kietova ja tässä mielessä materiaalis-semioottisissa yhteyksissä muodostunut kietoutunut teksti.

Viime vuosina on keskusteltu myös luonnosta kirjoittamisen merkityksestä ja tarpeesta kehittää uusia luonnosta kirjoittamisen tapoja. Ekolinguisti Arran Stibbe (2015, 164) mainitsee luontokatoa käsittelevien kirjoitusten ongelmaksi liiallisen abstraktiuden. Stibben mukaan maailmaa ei voi pelastaa käyttämällä samaa kieltä, jolla se on tuhottu.

On myös keskusteltu siitä, onko luonnosta kirjoittamisella enää ylipäänsä mitään merkitystä. Entistä useampi sukupuuttoaaltoa, luontokatoa ja ilmastonmuutosta vastaan taisteleva on luopunut kirjoittamisesta kokonaan. Filosofi Kathleen Dean Moore (2016, 260) listaa kirjoittajia, jotka ovat jo turhautumisen vuoksi luopuneet luonnosta kirjoittamisesta ja siirtyneet esimerkiksi suoraan toimintaan. Moore kysyy, miksi ylipäänsä enää harjoittaa luonnosta kirjoittamista. Moore itse haluaa kuitenkin pitää kiinni uskosta kirjoittamisen mahdollisuuksiin.

Antroposeenissä, kuten Donna Haraway (2016) on korostanut, synkistä näkymistä täytyy pystyä löytämään myös toivonsiemeniä. Pauline Oliverosin käsitys kuuntelemisesta ympäristöllisenä

kietoutuneisuutena ja ei-hierarkkisen vastavuoroisuutena sopii tähän eetokseen. Kuuntelukirjoittaminen voi olla kirjoittajalle ja ympäristöön uteliaan ihmettelevästi suhtautuvalle yksi myönteisen luontosuhteen ylläpitämisen keino. Värähtely kertoo energiasta ja vitaalisuudesta kohina, rapina ja sirkutuksina, tunnettujen ja tuntemattomien eliöiden, olioiden samoin kuin teknologian ja biologian, yhteiselosta. Voi syntyä halu tuntea ja ymmärtää, kuten tässä kuuntelukirjoituksen⁶ otteessa sanallistetaan:

Tuulen kohina puissa, samalla staattisen ja jonnekin liikkuvan tuntuinen.

Olivatko äskettäiset nopeat kiekaisut peräisin renkaista vai linnun häntäännyttä viserrystä?

Äänet voimistuvat ja hiljenevät aaltomaisesti, ehkä oman hengitykseni tahtiin, kenties sen seurauksena

Lintuja on nyt paljon ja joka puolella. Kunpa tuntisin teidät. (43)

VIITTEET

¹ Luvusta on aiemmin ilmestynyt suppeampi versio (Sääskilahti 2021). Tämän luvun otsikko viittaa mainioon artikkeliin *Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi* (Kortekallio ym. 2021). Ks. luovasta kirjoittamisesta ympäristöpedagogiikan osana Koistinen ym. (2022) ja Galley-more (2020). Syväkuuntelutyöpajojen toteuttaminen edellyttää koulutautumista Pauline Oliverosin praktiikkaa opettavassa Rensselaer Polytechnic Institutessa.

² Susanna Lindberg (2020) esittelee Umwelt-käsitteen käyttöä mannermaisessa filosofiassa nostaten esille Deleuzen ja Guattarin ohella muitakin filosofeja.

³ Tässä luvussa hahmoteltu kuuntelukirjoittamisen idea sivuaa sitä osaa materiaalista ekokritiikkiä, johon sisältyy biosemiotiikan ja Timothy Mortonin sekä Stacy Alaimon ajattelun lähtökohtia. Serpil Oppermannin ja Serenella Iovinon (2014) materiaalsen ekokritiikin määritelmässä ongelmallista kuuntelukirjoittamisen idean kannalta on ensinnäkin epämääräiseksi ja tarpeettomasti kertomusmuotoa korostavaksi jäävä käsitys ympäristön lukemisesta kertomuksina. Samansuuntaista kritiikkiä esittävä Timothy Clark (2019, 111–136) pitää joidenkin materiaalsen ekokritiikin piiriin kuuluvien teoreetikkojen tapaa puhua materian kerronnallisuudesta antropomorffisoina. Clark tekee myös tämän luvun kannalta tärkeän erottelun huomauttaessaan, että on eri asia puhua äänen materiaalsuudesta kuin lähestyä ääntä tuottavia materiaalisia kohteita ihmisenkaltaisina kertomusten tuottajina.

⁴ Poststrukuralisteista Barthes, Kristeva ja Derrida sivuavat äänellisyyttä ajattelussaan, mutta Martin Scherzingerin (2010, 107–108) mukaan heidän kiinnostuksensa ei sinänsä suuntautunut äänellisyyteen ja musiikillisuuteen, vaan rajatummin kielen musiikillisuuteen. Deleuze ja Guattari suuntasivat sen sijaan kokonaisvaltaisemmin ajatteluaan äänellisesti ja esimerkiksi nostivat teoksessaan Mille Plateaux synte-

tisaattorin filosofisen ajattelun vertauskuvaksi. Ks. Deleuzen filosofian annista musiikintutkimukselle myös Moisala ym. (2017).

⁵ Viittaan vähemmistöaistin käsitteellä aistihierarkiaan. Monet äänentutkijat ovat tuoneet esille näköaistikeskeisyyden ja äänellisyyden suhteen hierarkkisenä suhteena. Sanavalintani on leikillinen viittaus Deleuzen ja Guattarin vähemmistökielen käsitteeseen. Vähemmistöaistilähtöisyys ja häiriytynyt aistiminen voivat toimia luonnottomina luonnon osallistumisina, joista Deleuze ja Guattari (1987, 272–273) puhuvat. Deleuzelle ja Guattarille luonnoton luonnollisuus on toiseksi tulemisen mahdollisuus. Luonto on itsessään moninaistuva moninaisuus, joka on koko ajan tulossa toiseksi.

LÄHTEET

- Alaimo, Stacy (2010) "The naked word. The trans-corporeal ethics of the protesting body". *Women & Performance: a journal of feminist theory* 20:1, 15–36. <https://doi.org/10.1080/07407701003589253>.
- Badia, Lynn, Cetinic, Marija & Diamanti, Jeff (2020) Introduction. Teoksesssa Lynn Badia, Marija Cetinic & Jeff Diamanti (toim.) *Climate realism. The aesthetics of weather and atmosphere in the Anthropocene*. Lontoo & New York: Routledge, 1–16.
- Belgrad, Daniel (2019) *The culture of feedback. Ecological thinking in seventies America*. Chicago:
- Clark, Timothy (2019) *The value of ecocriticism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deleuze, Gilles (1990) *Logic of sense*. Käänt. M. Lester & Charles Stivali. New York: Columbia University Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1987) *A thousand plateaus. Capitalism and schizophrenia*. Käänt. Brian Massumi. Lontoo: Continuum.
- Farina, Almo & Gage, Stuart H. (toim.) (2017) *Ecoacoustics: The ecological role of sounds*. Hoboken: John Wiley and Sons.
- Farina, Almo (2021) *Ecosemiotic landscape: A novel perspective for the toolbox of environmental humanities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferrando, Francesca (2016) "A feminist genealogy of posthuman aesthetics in the visual arts". *Palgrave Communications* 2, 16011. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.11>.
- Galleymore, Isabel (2020) *Teaching environmental writing. Ecocritical pedagogy and poetics*. Lontoo: Bloomsbury Academics.
- Gold, Heloise (2021) Sähköpostikeskustelut kirjoittajan kanssa.
- Guattari, Félix (1995) *Chaosmosis: An ethico-aesthetic paradigm*. Käänt. Paul Bains & Julian Pefanis. Sydney: Power.
- Haraway, Donna J. (2008) *When species meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Haraway, Donna J. (2016) *Staying with the trouble. Making kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Hume, Angela & Osborne, Gillian (toim.) (2018) *Ecopoetics. Essays in the field*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Iovino, Serenella & Oppermann, Serpil (2014) Introduction. Stories come to matter. Teoksessa Serenella Iovino & Serpil Oppermann (toim.) *Material ecocriticism*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1–17.
- jadodzinski, jan (2020) *Pedagogical explorations in a posthuman age. Essays on designer capitalism, eco-aestheticism, and visual and popular culture as west-east meet*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kahn, Douglas (2013) *Earth sound Earth signal: Energies and Earth magnitude in the arts*. Berkeley: University of California Press.
- Kapchan, Deborah (2017) The splash of Icarus. Theorizing sound writing / Writing sound theory. Teoksessa Deborah Kapchan (toim.) *Theorizing sound writing*. Middletown: Wesleyan University Press, 1–22.
- Koistinen, Aino-Kaisa, Laininen, Henna, Niemi-Pynttari, Risto & Säaskilahti, Nina (2022) ”Ehdotuksia luovan kirjoittamisen ympäristöpedagogiikaksi.” *Joutsen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022*. Toim. Toni Lahtinen & Olli Löytty, 83–97.
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Houramo, Hanna, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna (2021) ”Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi”. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 17:4, 82–95. <https://doi.org/10.30665/av.100030>.
- Lindberg, Susanna (2020) Ympäristön ja ilmaston käsitteet mannermaisesa filosofiassa. Teoksessa Simo Kyllönen & Markku Oksanen (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 236–256.
- Loveless, Stephanie (2020) ”Tactical soundwalking in the city. A feminist turn from eye to ear”. *Leonardo Music Journal* 30, 99–103. https://doi.org/10.1162/lmj_a_01100.
- Maran, Timo (2014) Semiotization of matter. A hybrid zone between biosemiotics and material ecocriticism. Teoksessa Serenella Iovino &

- Serpil Oppermann (toim.) *Material ecocriticism*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 141–154.
- Maran, Timo (2017) *Mimicry and meaning. Structure and semiotics of biological mimicry*. Cham: Springer.
- McQuin, Austin (2020) *Becoming audible. Sounding animality in performance*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Moe, Aaron M. (2019) *Ecocriticism and the poiesis of form: Holding on to proteus*. New York: Routledge.
- Moisala, Pirkko, Leppänen, Taru, Tiainen, Milla & Väättäin, Hanna (toim.) (2017) *Musical encounters with Deleuze and Guattari*. Lontoo: Bloomsbury Publications.
- Moore, Kathleen Dean (2016) *Great tide rising: Towards clarity and moral courage in a time of planetary change*. Berkeley: Counterpoint.
- Morton, Timothy (2007) *Ecology without nature. Rethinking environmental aesthetics*. Cambridge, MA & Lontoo: Harvard University Press.
- Oliveros, Pauline (2005) *Deep listening: a composer's sound practice*. New York: iUniverse.
- Oppermann, Serpil (2019) How the material world communicates. Insights from material ecocriticism. Teoksessa Scott Slovic, Swarnalatha Rangarajan & Vidya Sarveswaran (toim.) *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication*. Lontoo & New York: Routledge, 108–117.
- Oppermann, Serpil & Iovino, Serenella (2017) Introduction. The environmental humanities and the challenges of the Anthropocene. Teoksessa Serpil Oppermann & Serenella Iovino (toim.) *Environmental humanities. Voices from the Anthropocene*. Lontoo & New York: Rowman & Littlefield, 1–22.
- Scherzinger, Martin (2010) Enforced deterritorialization, or the trouble with musical politics. Teoksessa Nick Nesbit & Brian Hulce (toim.) *Sounding the virtual. Gilles Deleuze and the theory and philosophy of music*. Farnham: Ashgate, 103–128.
- Snaza, Nathan (2019) *Animate literacies. Literature, affect, and the politics of humanism*. Durham: Duke University Press.

- Springgay, Stephanie & Truman, Sarah E. (2018) *Walking methodologies in a more-than-human world: WalkingLab*. Lontoo & New York: Routledge.
- Stibbe, Arran (2015) *Ecocriticism: Language, ecology and the stories we live by*. Lontoo & New York: Routledge.
- Sääskilähti, Nina (2021) ”Kuuntelukirjoittaminen ekopoeettisena käytäntönä”. *Scriptum: Creative Writing Research Journal* 8:1, 4–26. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202106153764>.
- Tiekso, Tanja (2019) Musiikin avantgardistinen ekologia Jacques Attalin, R. Murray Schaferin ja Pauline Oliveroksen ajattelussa. Teoksessa Juha Torvinen & Susanna Välimäki (toim.) *Musiikki ja luonto. Soiva kulttuuri ympäristökriisin aikakaudella*. Utukirjat. Turku: Turun yliopisto, 364–383.
- Voie Hummelsund, Christian (2019) Nature writing in the anthropocene. Teoksessa Scott Slovic, Swarnalatha Rangarajan & Vidya Sarveswaran (toim.) *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication*. Lontoo & New York: Routledge, 199–210.
- Wheeler, Wendy (2006) *The whole creature: Complexity, biosemiotics, and the evolution of culture*. Lontoo: Lawrence & Wishart.